

УДК 338.439

JEL Classification: O13; P00; L66

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111093>

**О. А. КОЗАК, докторка економічних наук,
старша наукова співробітниця
М. І. ПУГАЧОВ, доктор економічних наук,
професор, академік НААН**

Формування продовольчих систем: теоретико-сутнісні аспекти

Мета статті - узагальнити та поглибити теоретико-сутнісні аспекти формування сучасних продовольчих систем, розкрити особливості їх основних функціональних компонентів.

Методика дослідження. Спираючись на діалектичний метод пізнання, використано загальнонаукові методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний (для узагальнення та формулювання висновків); монографічний і системного аналізу (при розгляді сутності продовольчих систем); історичний (при вивченні трансформаційних перетворень продовольчого комплексу у продовольчу систему); порівняльного аналізу (для зіставлення змістовних характеристик продовольчого комплексу та продовольчої системи); графічний (для наочного відображення результатів аналізу); а також системний підхід, аналізу і синтезу, індукції й дедукції та інші у сфері економічних досліджень.

Результати дослідження. Доведено, що продовольчий комплекс вже давно вийшов за межі його традиційного трактування та за своїм змістовним наповненням його можна визначити як продовольчу систему, що охоплює усі елементи (ресурси виробництва, людей, ринки, торгівлю, установи, інфраструктуру, навколишнє середовище), усі види діяльності та весь спектр учасників, пов'язаних із виробництвом, переробкою, розподілом, збутом та споживанням продовольства, задіюючи драйвери економічного, соціального та природного середовища, в яке вона вбудована, для отримання соціально-економічних та екологічних результатів.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретико-методологічні підходи до визначення організаційно-економічного статусу продовольчого підкомплексу як продовольчої системи, що є сукупністю взаємопов'язаних елементів, видів діяльності та учасників, задіяних по всій ланці «виробництво-споживання», що функціонує під впливом факторів зовнішнього середовища (економічних, соціально-культурних, політичних, науково-технічних, екологічних та глобалізації) з метою стабільного задоволення потреб населення в якісних та безпечних продуктах харчування при дотриманні економічних вигід усіма суб'єктами господарювання та досягнення стратегічної мети - гарантування продовольчої безпеки.

Практична значущість. Результати проведених досліджень містять теоретико-сутнісні аспекти, які розширюють знання щодо формування продовольчих систем у сучасних умовах. Одержані матеріали можуть бути використані усіма зацікавленими особами і спеціалістами для подальших наукових досліджень проблем формування та функціонування сучасних продовольчих систем. Рис.: 1. Бібліогр.: 27.

Ключові слова: продовольча система; продовольчий комплекс; продовольче середовище; поведінка споживачів; фактори впливу.

Козак Ольга Анатоліївна - докторка економічних наук, старша наукова співробітниця, провідна наукова співробітниця відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: olya.kozak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2197-3456>

Пугачов Микола Іванович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, заступник директора з наукової роботи, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7507-5870>

Постановка проблеми. Продовольство стало ключовою темою, що обговорюється міжнародною спільнотою на найвищих рівнях політичних дебатів, а також серед глобальних, національних та локальних

учасників. Продовольство включає в себе питання економіки, відносин між державою, суспільством і навколишнім середовищем, а також соціального, культурного, фізичного статусу особистості та її ідентичності. Охоплюючи такий спектр питань, продовольство перетворилося у життєво важливу лінзу,

© О. А. Козак, М. І. Пугачов, 2021

через призму якої можна інтегрувати та вирішити ряд нинішніх проблем розвитку. Саме на це повинні бути спрямовані сучасні продовольчі системи, які, у тому числі за результатами пандемії COVID-19, виявилися не стійкими й не справедливими, що позначилося на здоров'ї, добробуті та процвітанні людства. Це стало приводом для розгортання продовольчої політики у світі.

В Україні продовольча політика здебільшого спрямована на забезпечення ефективного функціонування продовольчого комплексу, здатного в умовах посилення міжнародної інтеграції та глобалізації постачати конкурентоспроможну продукцію і забезпечувати потреби населення у продуктах харчування в необхідному асортименті та належної якості. Проте ускладнення системи й поява нових елементів при організації процесів виробництва, обміну, розподілу і споживання потребують охоплення широкого кола зв'язків по всій ланці «від лану до столу», дотичних до сільського господарства, харчової промисловості, ринків продовольства, продовольчої безпеки, безпечності та якості продовольства тощо, що виходить за межі традиційних для вітчизняної науки категорій «продовольчий комплекс», «агропродовольчий комплекс», «агропродовольча сфера». У цьому зв'язку варто звернутися до світового досвіду й зосередити увагу на теоретико-сутнісних аспектах формування продовольчих систем у контексті перегляду традиційних понять та уявлень відповідно до вимог часу і глобалізації поширення єдиного змісту дефініцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «продовольча система» набув значного поширення у наукових розробках і документах провідних міжнародних організацій при висвітленні процесів, що впливають на виробництво та споживання продуктів харчування, формування продовольчої безпеки, здорове харчування, охорону навколишнього середовища, розвиток громад. Серед таких слід виділити дослідження Організації Об'єднаних Націй (UN) [23, 26], Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [25], Продовольчої та сільськогосподарської організації (FAO) [20, 24], Глобального альянсу за поліпшення харчування (GAIN) [27], Всесвітньої ради бізнесу з питань сталого розвитку (WBCSD) [17] та ін.

В Україні питання організаційно-економічній сутності категорії «продовольча

система», принципи і механізми функціонування продовольчих систем розглядались у працях відомих учених: Л. В. Дейнеко [14], О. В. Коваленко [4], О. В. Ковальової [5], О. І. Куця [15], Ю. Я. Лузана [16], М. П. Сичевського [14, 15, 16], А. Е. Юзефовича [16] та ін. Однак відносна новизна поняття продовольчих систем та стрімка актуалізація його на світовому рівні потребує додаткових теоретико-сутнісних тлумачень, які можуть стати методологічним базисом у системі формування наукової думки щодо бачення продовольчих систем.

Мета статті - узагальнити та поглибити теоретико-сутнісні аспекти формування сучасних продовольчих систем, розкрити особливості їх основних функціональних компонентів.

Виклад основних результатів дослідження. Історичними витоками формування продовольчого комплексу (ПК) в Україні як першооснови для подальшого його трансформації у продовольчу систему відзначено середину 60-х років ХХ ст. До того сільськогосподарський сектор розглядався ізольовано від суміжних галузей народного господарства. У 70-х роках, з метою посилення ролі та значення міжгалузевих зв'язків у централізовано-плановій системі господарювання, було сформовано агропромисловий комплекс (АПК), що становив «сукупність технологічно й економічно взаємозалежних галузей, загальна кінцева мета функціонування яких - найповніше задоволення потреб суспільства в продуктах харчування й інших предметах споживання із сільськогосподарської сировини та вирішення соціальних питань села на основі послідовного застосування досягнень науково-технічного прогресу, зростання економічної ефективності виробництва» [9, с. 62]. АПК і ПК являли собою взаємозалежність галузей і виробництв, об'єднаних єдиним завданням, проте для ПК зорієнтоване виключно на задоволення потреб у продовольстві, тоді як АПК - крім продовольства ще й в інших предметах споживання, вироблених із сільськогосподарської сировини.

Варто зауважити, що до 1995 р. агропромисловий комплекс активно фігурував у назвах нормативних документів України, хоча на законодавчому рівні визначення було відсутнє. У Концепції національної програми відродження села на 1995-2005 рр., затвердженій Постановою Верховної Ради України

від 4 лютого 1994 р. № 3924 [7] агропромисловий комплекс змінено на «аграрний сектор економіки» та «аграрну сферу». У 2005 р. у Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» № 2982-IV від 18.10.2005 р. було введено термін «аграрний сектор/ агропродовольчий сектор» [11].

Аналіз положень визначення змісту сутності «продовольчого комплексу», особливостей його побудови та функціонування, висвітлених у багатьох наукових працях учених [2, с. 25; 3, с. 27; 6, с. 22; 8, с. 5; 10, с. 64; 12, с. 9; 13, с. 251], дозволив зробити узагальнення трактування його як складної системи взаємозалежних і взаємопов'язаних галузей та підприємств з виробництва продовольчої сировини, її заготівлі, переробки, зберігання й реалізації через торговельну мережу до споживача для задоволення його потреб у продовольстві за науково обгрунтованими нормами споживання при найефективнішому використанні виробничих ресурсів. Традиційно діяльність продовольчого підкомплексу спрямовувалася на підвищення ефективності останнього задля нарощування обсягів виробництва продукції. Проте за останні два десятиріччя стало зрозуміло, що продовольче забезпечення охоплює управління й економіку виробництва продуктів харчування, його сталість, поведінку споживачів, а також яким чином виробництво продовольства позначається на навколишньому середовищі та вплив продуктів харчування на здоров'я населення.

Поступово продовольчий комплекс за своїм сутнісним змістом замінювався на виробничо-збутовий ланцюг (1990-2000 рр.), який спочатку був спрямований лише на оптимізацію фізичних потоків товарів, тоді як пізніше до цього додалася ще й оптимізація інфраструктури та логістики. Від початку 2000-х років виробничо-збутові ланцюги характеризувалися динамічністю, взаємопов'язаністю складових елементів, створенням доданої вартості, орієнтацією на управління, об'єднанням національного продовольчого середовища в єдину систему всіх продовольчих ланцюгів, які взаємодіють на певній території [15, с. 11].

Поява нових факторів впливу (природно-кліматичних, демографічних, глобалізаційних, політичних та ін.) спричинила ускладнення взаємозв'язків між усім спектром

учасників виробничо-збутового ланцюгу руху продовольства «від поля до столу»: виробництво, переробка, розподіл, споживання та втрати і відходи продовольства. Відповідно до світових тенденцій відбулося поступове формування продовольчих систем в Україні, де виробничо-збутові ланцюги стали лише складовим елементом економічного механізму.

За визначенням ФАО, продовольча система охоплює усі елементи (навколишнє середовище, людей, ресурси виробництва, процеси, інфраструктуру, установи, ринки й торгівлю) та види діяльності, пов'язані з виробництвом, переробкою, розподілом і збутом, підготовкою та споживанням продовольства й утилізацією відходів, зовнішні фактори і результати цих видів діяльності, включаючи соціально-економічні та екологічні результати [24, с. 11]. Продовольча система - це складна структура, що охоплює безліч видів діяльності й економічних відносин, взаємодія яких поєднує в процесі виробництва технологічно та економічно необхідні ресурси, працю і капітал з метою отримання певної кількості продовольства й взаємопов'язаних з ним товарів і послуг для забезпечення потреб суспільства [4, с. 108]. Згідно з даними міжнародної наукової та спеціальної літератури, продовольча система складається з багатьох послідовних етапів, задіяних у харчуванні населення: вирощування, збирання, переробка, упаковка, транспортування, збут, споживання й утилізація харчових продуктів, а також їх вплив на харчування, здоров'я і добробут та на зовнішнє середовище [18; 20; 26]. Вона задіює весь спектр учасників та їх взаємозв'язані види діяльності зі створення доданої вартості, а також частини більш широкої економічної діяльності, соціальне й природне середовище, в яку вона вбудована, включаючи необхідні драйвери розвитку та результати, отримані на кожному з цих етапів. У найширшому розумінні продовольча система розглядається як послідовність дій від виробництва (з поля) до споживання (до столу), проте не лише базові елементи, які забезпечують рух продукції від виробника до споживача, а й усі процеси та інфраструктуру, пов'язані з харчуванням населення. Здоров'я виступає ключовим фактором про розгляді викликів продовольчих систем, особливо стосовно захворювань, які прямо залежать від харчування - ожиріння,

діабет, серцево-судинні захворювання і т.д. Загалом продовольча система включає усе, що бере участь у харчуванні людей і тварин: від вирощування й збирання до переробки, продажу, маркетингу, дистрибуції, споживання та утилізації [17, с. 5]. У вузькому розумінні продовольчі системи - це люди, місцевість та види діяльності, які забезпечують населення продовольством [27]. Генеральний секретар ООН А. Гутерреш 23 вересня 2021 р. у своїй доповіді на Саміті ООН щодо продовольчих систем заявив: «Продовольчі системи можуть реалізувати наше загальне бачення кращого світу» [23]. На момент початку десятирічного періоду з досягнення Цілей Сталого Розвитку до 2030 р. світові продовольчі системи були слабкими, а майже половина населення планети не могла дозволити собі здоровий раціон. Екстремальні природні умови й економічна нестабільність зумовили ще більше укорінення бідності та зростання нерівності. На цьому фоні розгорталася пандемія COVID-19, яка перетворила виробників продовольства на ще вразливіших до несприятливих змін клімату, а людство поставила перед необхідністю трансформації продовольчих систем на засади сталості.

Отже, функціонування продовольчих систем охоплює не лише всі елементи діяльності, пов'язані з виробництвом і споживанням продовольства, але і їх наслідки - економічні, екологічні та вплив на здоров'я людей. Організаційно-економічний механізм продовольчої системи включає в себе усю сукупність інституційних, правових, економічних, фінансово-кредитних важелів і чинників, що поряд із нарощуванням обсягів виробництва продовольства забезпечує раціональне використання природних і виробничих ресурсів, інноваційний розвиток, формування культури споживання та уявлення про здорове харчування, збереження навколишнього середовища, безпечність і якість харчових продуктів [14, с. 6]. Продовольчі системи виконують багато функцій, основними з яких вирізняються: забезпечення продовольчої безпеки, підтримка засобів до існування людей, що здійснюють виробництво і постачання продуктів харчування, а також виконання цього екологічно сталим способом.

Для України категорія «продовольчі системи» все ще залишається новою. Тому цілком логічно погодитися з академіком НААН М. П. Сичевським, який запропонував

введення у вітчизняний науковий обіг та широке застосування категорії «продовольча система» згідно з міжнародними організаціями та іноземними науковцями, які використовують згадане поняття при дослідженні всього спектра проблем, пов'язаних з циклом виробництва і споживання продовольства [16, с. 10]. На відміну від АПК чи продовольчого комплексу, як сукупності взаємопов'язаних галузей, продовольча система - це відкрита ринкова система, вбудована у світогосподарські зв'язки. Серед її складових, крім виробництва продовольства, присутня й світова торгівля ним, вивезення й ввезення капіталу, технологій, пов'язаних з агробізнесом, виробнича і ринкова інфраструктура, наукові дослідження та підготовка кадрів, інститути міжнаціональних торговельних угод. Відмітною рисою продовольчої системи слід вказати її функціонування на основі ринкового механізму «попит-пропозиція», нову інституціональну структуру, що визначає відносини власності, реінтеграцію міжгалузевих зв'язків. Проникнення досягнень науково-технічного прогресу в окремі сфери сільського господарства, активна присутність ТНК, посилення позицій великих агропродовольчих холдингів - це характеристики створення національної продовольчої системи. Формування останньої принциповим чином змінює структуру продовольчого ринку, умови і фактори, що впливають на пропозицію ресурсів продовольства й попит на нього, а також стратегії компаній, які все більше стають орієнтованими на пошук нових конкурентних переваг. Звідси суттєвим чином змінюється результативність функціонування продовольчого господарства. Якщо при дослідженні АПК переважно розглядаються фактори, що визначають пропозицію, то при дослідженні продовольчої системи - фактори, які визначають попит, ринкову інституціональну структуру, масштаб і рівень конкуренції, економічну поведінку господарюючих суб'єктів.

На функціональність продовольчих систем впливає багато факторів: біофізичні та екологічні, інновації, технології й інфраструктура, глобалізація і торгівля, демографічні, соціально-культурні та ін. Зміна і мінливість клімату відноситься до довгострокової трансформації глобальних погодних умов, що пливає на продовольчу безпеку, оскільки прямо стосується виробничих

екосистем, суспільств і домогосподарств та їх стійкості до зовнішніх викликів. На стадії зберігання й розподілу продовольства кліматичні зміни можуть призвести до втрат врожаю, а це своєю чергою - вплинути на рівень цін на продукти харчування. Сільське господарство може бути стійким тільки у разі раціонального використання природних ресурсів (води, землі та ґрунту).

Глобалізація робить країни і людей більш взаємопов'язаними й взаємозалежними, а торгівля створює нові можливості для працевлаштування та одночасно посилює конкуренцію для місцевих виробників. Сформовані внаслідок глобалізації моделі розподілу товарів та роздрібною торгівлі забезпечують надходження значно ширшого асортименту продовольчих товарів. Глобалізація веде до встановлення тісніших зв'язків між людьми і країнами та переходу до єдиних споживачьких вподобань щодо способу життя й типу харчування. Торгівля впливає на диверсифікацію джерел продовольства, підвищує різноманітність раціону.

До демографічних факторів, що впливають на продовольчі системи, віднесено збільшення чисельності населення у світі та зміну вікової структури, міграцію й вимушене переміщення населення, урбанізацію, зміну середнього розміру сім'ї та ін. Урбанізація залишається основним фактором ускладнення продовольчої системи. За прогнозами Організації Об'єднаних Націй, до 2030 р. 60% світової популяції (4,9 мільярда людей) житиме у містах [19, с. 30]. Привабливість міст пояснюється легшим доступом до ресурсів, кращими можливостями знайти роботу порівняно з сільськими територіями, а також доступом до медицини, освіти й культури. Міста виступають осередками економічної сили та соціальної взаємодії. Міські жителі, як правило, мають вищі доходи, що відповідно одразу ж позначається на поліпшенні структури харчування - збільшенні в цілому споживання тваринницької продукції, а також овочів і фруктів. Одночасно зростає попит на напівфабрикати і харчування поза домом. Урбанізація формує продовольчу систему країни, створюючи довші продовольчі ланцюги. Виникає потреба у переробці, упаковці, охолодженні. При цьому зростають і втрати харчових продуктів. Урбанізація змінює продовольче середовище за рахунок збільшення кількості

супермаркетів у районах міста, забезпечуючи легший доступ до продуктів харчування.

Інновації стали важливим рушієм перетворень продовольчих систем і будуть визначальними в майбутньому для задоволення потреб зростаючого населення світу в умовах обмежених ресурсів та зміни клімату. Для нарощування обсягів якісного продовольства необхідні інноваційні технології. Проте важливим завданням залишається зменшити вплив цих технологій на навколишнє середовище. Так, точне землеробство базується на прогресі в інформаційних технологіях, включаючи GPS та використання безпілотних літаючих апаратів, наприклад, для внесення добрив чи поливу на великій швидкості без шкоди навколишньому середовищу. Усі вироблені продукти перевозяться на короткі чи довгі відстані від місць їх виробництва до пунктів переробки, розподілу, продажу та споживання. Глобалізація і посилення торгівлі призвели до збільшення відстаней доставок продуктів харчування, тому зросла роль інфраструктури при формуванні продовольчих систем.

Політика в галузі сільського господарства, харчування та торгівлі впливає на продовольчі системи. Наприклад, субсидії чи торговельне законодавство. Держава може запроваджувати рекомендації стосовно здорового харчування або використовувати податкові важелі для регулювання споживання продуктів харчування. Для укріплення продовольчих систем на рівні органів державного управління розробляються і впроваджуються відповідні стратегії та програми.

Соціальні й культурні традиції формують структуру раціону. В більшості культур їжа складає центральну частину свят і традицій. Сильні культурні зв'язки з традиційними продуктами харчування і звичаями можуть запобігти поширенню дієти з вмістом продуктів високого ступеня обробки та залежності від фаст-фуду. В багатьох культурах певних продуктів харчування уникають з різних причин. Їжа відіграє значну роль у відчутті ідентичності людини, вказуючи на географію, різноманітність та ієрархію певної культури.

До складу продовольчої системи входять три взаємопов'язані елементи: продовольчі виробничо-збутові ланцюги (усі види діяльності стосовно переміщення продуктів харчування від виробника до споживача), продовольче середовище (фізичні, економічні,

політичні й соціально-культурні умови, в яких споживачі взаємодіють із системою для придбання, приготування і споживання продуктів харчування) та поведінка споживачів (особливості рішень споживача щодо того, які продукти харчування обирати, зберігати, готувати і споживати). Продовольчі системи можна розглядати на різних рівнях - від глобального до регіонального.

Виробничо-збутові ланцюги охоплюють все - від постачання ресурсів для сільськогосподарської діяльності (наприклад, насіння, необхідне для вирощування культур), а також виробництво, транспортування, зберігання, дистрибуцію, переробку, пакування, роздрібну торгівлю та маркетинг. Фермери, переробники, оптові торговці, перевізники, роздрібні торговці - це лише частина учасників, задіяних у цих процесах. Усі етапи просування поставок продукції взаємопов'язані та взаємозалежні. Ланцюги діють на різних рівнях та у різних масштабах. Вони можуть бути короткими, якщо виробники самі споживають одержану продукцію або реалізують на локальних ринках, чи довгими, коли вироблені продукти знаходяться на значних відстанях від їх реалізації, а у виробництві, переробці, упакуванні та роздрібній торгівлі бере участь велика кількість людей. У продовольчому ланцюгу враховують також втрати продовольства та харчові відходи, які можуть виникати на будь-якому етапі їх просування від виробника до споживача. Втрати продовольства означають, що продукція може бути розлита, розсипана або зіпсована (наприклад, через неналежне зберігання), що призводить до погіршення її якості. Харчові відходи включають продовольчі продукти, які придатні до використання за показниками якості, проте не споживаються людьми з різних причин, унаслідок чого псуються [1, с. 5].

Продовольче середовище означає фізичні, економічні, політичні й соціально-культурні обставини, в яких споживачі взаємодіють із продовольчою системою з метою придбання, приготування та споживання продуктів. Воно складається з наступних елементів: пунктів, де споживач отримує фізичний доступ до продуктів харчування; інфраструктури в антропогенному середовищі, яка дозволяє споживачам отримати доступ до цих пунктів; особистих факторів (дохід, рівень освіти, цінності тощо), а також політичних, соціальних і культурних

норм, що становлять основу відповідної взаємодії [24, с. 11]. Наявність та доступність продуктів харчування, безпека, якість і зручність, а також реклама - це складові продовольчого середовища, які впливають на те, як люди отримують доступ до продуктів харчування.

Поведінка споживачів описує особливості їхнього рішення стосовно того, які продукти купувати, зберігати, готувати й споживати та як розподіляти їх у домогосподарстві. Поведінка споживачів залежить від багатьох особистих переваг: смаку, зручності, цінності, традиції, культури та переконання. Проте значною мірою вона формується існуючим продовольчим середовищем. Колективні зміни у поведінці споживачів, викликані зміною доходів, способу життя чи переконаннями, впливають на функціонування продовольчих систем. Наразі глобальні дієти зміщуються у бік якісніших і багатших на поживні речовини продуктів: м'яса, молочних продуктів та овочів. Проте людство ще недостатньо проінформоване, що таке здорове харчування. Багато споживачів з низьким рівнем доходу не мають доступу до якісніших дієт. Натомість для них доступні менш здорові продукти - оброблені з високим вмістом цукру та жиру, високоенергетичні. Щоденне споживання низькоякісної висококалорійної їжі призводить до ризику ожиріння та хронічних неінфекційних захворювань.

Раціон харчування повинен задовольняти потребу в енергії, складатися з різноманітних якісних продуктів та бути безпечним для споживання. Згідно з Римською декларацією за результатами Другої Міжнародної конференції з питань харчування: «Підвищення якості харчування потребує забезпечення усіх вікових груп та усіх груп з особливими потребами здоровим, збалансованим та різноманітним харчуванням, включаючи, за необхідності, традиційні продукти харчування, що задовольняють потреби в поживних речовинах, а також відмови від надмірного вживання насичених жирів, цукру і солі та практично повного виключення з раціону трансжирів» [21]. Склад раціону залежить від індивідуальних характеристик споживача: віку, статі, способу життя, фізичної активності тощо. Здоровий раціон має наступні складові: кількість (забезпечує достатню кількість енергії для підтримання життєдіяльності й фізичної активності),

різноманітність (включає різні харчові продукти: овочі, фрукти, крупи, молочні продукти, білкові продукти тваринного і рослинного походження), якість (містить необхідні поживні макро- і мікроелементи), безпека (безпечні для вживання харчові продукти та напої).

Результати функціонування продовольчих систем відображаються на економічній, екологічній та соціальній сферах. Сільське господарство і виробництво продовольства забезпечує доходами й гарантує зайнятість для мільйонів людей, у тому числі дрібних виробників та населення сільських територій, а також здійснює внесок в економіку країн, особливо з низьким та середнім рівнем доходів. Зміни в продовольчих системах впливають на споживачів і можуть мати економічні наслідки для фермерів, переробників, представників роздрібною торгівлі та ін. Збільшення імпорту харчових продуктів призводить до конкуренції між дрібними фермерами та скорочення місцевого виробництва. Підтримка експортних галузей сприяє нарощуванню виробництва товарної продукції та збільшенню інвестицій в харчову промисловість, що створює нові робочі місця.

Продовольчі системи впливають на навколишнє середовище. Сучасні методи виробництва і споживання продовольства створюють безпрецедентне навантаження на природні ресурси та змінюють екосистеми.

Попит на певні раціони харчування впливають на водо- і землекористування, біорізноманіття та зміну клімату. Особливо загрозливим визнано зростання виробництва молочних і м'ясних продуктів, оскільки таке потребує великих площ землі, водних ресурсів та призводить до викидів парникових газів. Інтенсивне сільське господарство використовує значні обсяги добрив і пестицидів. Вирощування монокультур загрожує виснаженням ґрунтів та може призвести до втрати стійкості до посухи чи інших екстремальних погодних явищ.

Соціальні наслідки функціонування продовольчих систем полягають у визначальній ролі, яку вони відіграють у добробуті суспільства. Відомо, що у світі виробляється достатньо продовольства для задоволення зростаючого попиту населення, проте проблема несправедливого розподілу все ще не вирішена. Тільки справедливий розподіл продовольства дозволить забезпечити усім членам суспільства рівний доступ до здорового харчування, що сприятиме зміцненню здоров'я громадян, гендерній рівності, трудовим правам тощо.

Таким чином, формування і функціонування продовольчої системи значно ширші у своєму розумінні порівняно з продовольчим комплексом, оскільки включають фактори впливу (драйвери), взаємопов'язані елементи системи та результати (рис.).

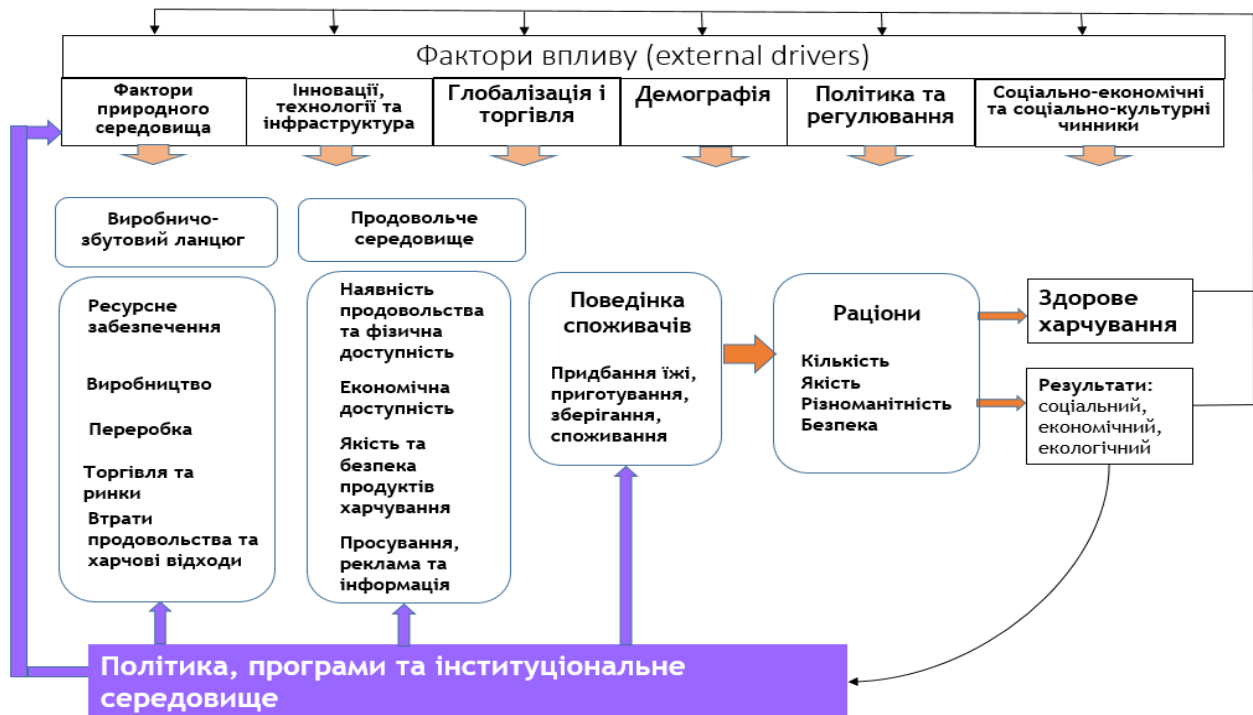

Схема функціонування продовольчої системи

Джерело: Сформовано на основі аналізу наукових досліджень: [24, 27].

Розвиток продовольчих систем протягом останніх 30 років засвідчує багато позитивних результатів. До них насамперед віднесено: розширення вибору продуктів харчування, орієнтація на вподобання споживача, зокрема відносно смаку, форми та якості продукту, розширення можливостей щодо несільськогосподарської зайнятості та ін. Водночас швидкі структурні зміни призвели і до загострення проблеми продовольчої безпеки та безпеки харчування. Останні тенденції стосовно індустріалізації, глобалізації та комерціалізації не надто сприятливо вплинули на те, як харчові продукти виробляють, ступінь їх переробки та моделі споживання. Це стосується таких проблем, як: доступність для споживання висококалорійних продуктів глибокої переробки, а також продуктів із низькою харчовою цінністю, слабкий доступ дрібних виробників до життєздатних ринків, високий рівень втрат продовольства й харчових відходів, збільшення випадків впливу небезпечних продуктів на здоров'я людей і тварин, зростання енергоємності та екологічного навантаження, викликане подовженням та індустріалізацією продовольчих ланцюгів. Комерціалізація й індустріалізація у сільському господарстві суттєво підвищили пропозицію протягом року та економічну доступність широкого асортименту харчових продуктів для більшості світових споживачів. Проте рівень неповноцінного харчування зростає, а населення більшості країн світу потерпає від затримки росту, анемії, ожиріння та надмірної ваги. Негативні екологічні наслідки у зв'язку зі зміною продовольчих систем проявилися у деградації ґрунтів, нераціональному використанні водних ресурсів, надмірному застосуванні пестицидів і добрив. Все це свідчить про необхідність подальшої трансформації продовольчих систем у напрямі забезпечення відповідності моделей виробництва і споживання продуктів харчування засадам сталого розвитку.

Висновки. Теоретичні узагальнення сутності продовольчого комплексу, від ефективного функціонування якого залежить формування продовольчої безпеки, здоров'я населення та стану навколишнього середовища засвідчили необхідність

розширення його трактування до категорії «продовольча система». Подібне зумовлено ускладненням та появою нових елементів, охопленням усіх видів діяльності, пов'язаних із виробництвом, переробкою, розподілом, збутом та споживанням продовольства, розширенням спектра її учасників та їхніх взаємозв'язків, дотичних до сільського господарства, переробної промисловості, ринків продовольства, продовольчої безпеки, інфраструктури, безпечності та якості продовольства, а також посиленням впливу факторів на середовище функціонування продовольчої системи (економічних, соціально-культурних, політичних, науково-технічних, екологічних та глобалізації). На відміну від продовольчого комплексу, як сукупності взаємопов'язаних галузей, продовольча система - це відкрита ринкова система, вбудована у світогосподарські зв'язки, в якій крім виробництва продовольства наявні світова торгівля, обмін інформацією та технологіями, пов'язаних з агробізнесом, виробнича й ринкова інфраструктура, наукові дослідження і підготовка кадрів, міжнародні інститути й організації, що регулюють світове виробництво та споживання продовольства. Продовольча система функціонує на основі ринкового механізму «попит-пропозиція», впровадження досягнень науково-технічного прогресу, активної присутності ТНК, спрямованості стратегій компаній на пошук нових конкурентних переваг, більшої орієнтації на попит і споживачьку поведінку, ніж на пропозицію.

Продовольча система знаходиться під впливом соціального, політичного, культурного, технологічного, економічного та природного середовища. Вона потребує трудових ресурсів у вигляді праці, досліджень та освіти. Особливості функціонування продовольчих систем змушують розглядати їх з позицій різних дисциплін, зокрема антропології, соціології, економіки, географії та ін. Функціонування продовольчих систем прямо пов'язано з подоланням голоду, досягненням продовольчої безпеки, економічним зростанням задіяних у процесі сукупності підприємств, поліпшенням харчування і сприянням сталому розвитку сільського господарства.

Список бібліографічних посилань

1. Бабич М. М. Виклики та масштаби проблеми втрат продовольства та харчових відходів у світовому вимірі. *World Science*. 2018. № 5(33). Vol. 4. С. 4-9.
2. Продовольственный комплекс / Вермель Д. Ф., Гончаров В. Д., Князев Н. К. и др. Москва : Колос, 1982. 303 с.
3. Гончаров В. Д. Формирование и развитие продовольственного комплекса в СССР. Москва : ВНИИТЭИСХ, 1983. 68 с.
4. Коваленко О. В. Механізм функціонування продовольчої системи в глобальній економіці: ознаки стійкості. Інноваційний розвиток харчової індустрії: зб. наук. праць за матеріалами VII Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 21 листоп. 2019 р. Київ : Інститут продовольчих ресурсів НААН, 2019. С. 108-112.
5. Ковальова О. В. Національний діалог визначить стратегію трансформації продовольчих систем. *Українформ*. 6 вересня 2021 р. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3310684-nacionalnij-dialog-viznacist-strategiu-transformacii-prodovolcih-sistem-ekspert.html>.
6. Коломицева О. В., Шевченко Н. В. Продовольчий комплекс як структурна складова АПК в умовах трансформаційного розвитку економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2010. Вип. 4(2). С. 17-22.
7. Концепція національної програми відродження села на 1995-2005 рр.: Постанова Верховної Ради України від 4.02.1994 р № 3924. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3924-12#Text> (дата звернення: 20.06.2018).
8. Лебединский Ю. П., Ганечко Л. А. Продовольственный комплекс Украинской ССР (темпы и пропорции развития) АН УССР СОПС УССР. Киев : Наук. думка, 1986. 254 с.
9. Лисецький А. АПК: методологія розвитку регіонів. *Економіка України*. 2000. № 2. С. 59-66.
10. Олійник Я. Б. Економіко-екологічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування. Київ : Лібра, 1996. 208 с.
11. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р. : Закон України № 2982-IV від 18.10.2005 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>.
12. Продовольчий комплекс України : стан та перспективи розвитку [Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько]; за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. Київ : РВПС України НАН України, 2006. 252 с.
13. Сенишин О. С. Сутність та структурно-функціональна характеристика продовольчого комплексу України. *Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*, 2015. Вип. 4. С. 250-255.
14. Сичевський М. П., Дейнеко Л. В. Організаційно-економічна сутність категорії «продовольча система». *Продовольчі ресурси*. 2015. № 4. С. 4-9.
15. Сичевський М. П., Коваленко О. В., Куць О. І. Механізми забезпечення реалізації стратегічного потенціалу продовольчих систем. *Продовольчі ресурси*. 2020. № 14. С. 7-19. URL : <https://drive.google.com/file/d/1dT13gVQn20sZ7R8nG-Rnelur-QxqsTrpg/view>.
16. Стратегічний потенціал продовольчої системи України : монографія / Сичевський М. П., Юзефович А. Е., Коваленко О. В., Куць О. І., Лузан Ю. Я. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 164 с.
17. CEO Guide to Food System Transformation. 2019. WBCSD. 32 р. URL : <https://www.wbcsd.org/Programs/Food-Land-Water/Food-Land-Use/Resources/CEO-Guide-to-Food-System-Transformation>.
18. Cheikh Mbow, Cynthia Rosenzweig et al. Food Security. IPCC Special Report Climate Change and Land. 2018. P. 437-550. URL : <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/4/2020/02/SRCCL-Chapter-5.pdf>.
19. Ernst Ulrich von Weizsacker, Anders Wijkman Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A report to the Club of Rome. Springer Nature. New York. 2018. 220 р.
20. FAO. 2015. Sustainable Food Systems. Concept and Framework. URL : <http://www.fao.org/3/ca2079en/CA2079EN.pdf>.
21. FAO/WHO. 2014. Conference outcome document: Rome Declaration on Nutrition. Second International Conference on Nutrition, 19-21 November, Rome. URL : <http://www.fao.org/3/a-ml542e.pdf>.

References

1. Babych, M.M. (2018). Vykylyky ta masshtaby problemy vtrata prodovolstva ta kharchovykh vidkhodiv u svitovomu vymiri [Challenges and scale of the problem of food and food waste losses in the global dimension]. *World Science*, 5(33), vol. 4, pp. 4-9 [In Ukrainian].
2. Vermeil', D.F., Goncharov, V.D., Knjazev, N.K., et al. (1982). Prodovol'stvennyj kompleks [Food complex]. Moskva : Kolos [In Russian]
3. Goncharov, V.D. (1983). Formirovanie i razvitie prodovol'stvennogo kompleksa v SSSR [Formation and development of the food complex in the USSR]. Moskva : VNIITJelSH [In Russian].
4. Kovalenko, O.V. (2019). Mekhanizm funktsionuvannia prodovolchoi systemy v hlobalnij ekonomitsi: oznaky stiikosti [The mechanism of functioning of the food system in the global economy: signs of sustainability]. *Innovatsiinyi rozvytok kharchovoi indusrii: zb. nauk. prats za materialamy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kyiv, 21 lystop. 2019 r. Kyiv ; Instytut prodovolchychk resursiv NAAN (pp. 108-112) [In Ukrainian].
5. Kovalova, O.V. (2021). Natsionalnyi dialoh vyznachyt stratehiiu transformatsii prodovolchychk system. The national dialogue will determine the strategy for the transformation of food systems. *Ukrinform*. 6 veresnia 2021 r. Retrieved from : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3310684-nacionalnij-dialog-viznacist-strategiu-transformacii-prodovolcih-sistem-ekspert.html> [In Ukrainian].
6. Kolomytseva, O.V. & Shevchenko, N.V. (2010). Prodovolchyi kompleks yak strukturna skladova APK v umovakh transformatsiinoho rozvytku ekonomiky [Food complex as a structural component of agro-industrial complex in the conditions of transformational development of economy]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Ekonomika*, 4(2), pp. 17-22 [In Ukrainian].
7. Kontseptsiia natsionalnoi prohramy vidrodzhennia sela na 1995-2005 rr.: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 4.02.1994 r # 3924 [The concept of the national program of rural revival for 1995-2005: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of February 4, 1994 No. 3924]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3924-12#Text> [In Ukrainian].
8. Lebedinskij, Ju.P. & Ganetchko, L.A. (1986). Prodovol'stvennyj kompleks Ukrainskoj SSR (tempy i proporcii razvitiia) AN UССР SOPS UССР [Food complex of the Ukrainian SSR (rates and proportions of development) of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR SOPS of the Ukrainian SSR]. Kyiv : Nauk. dumka [In Russian].
9. Lysetskyi, A. (2000). APK: metodolohiia rozvytku rehioniv [AIC: methodology of regional development]. *Ekonomika Ukrainy*, 2, pp. 59-66 [In Ukrainian].
10. Oliinyk, Ya.B. (1996). Ekonomiko-ekolohichni problemy terytorialnoi orhanizatsii vyrobnytstva i pryrodokorystuvannia [Economic and ecological problems of territorial organization of production and nature management]. Kyiv : Libra [In Ukrainian].
11. Pro osnovni zasady derzhavnoi ahrarnoi polityky na period do 2015 r. : Zakon Ukrainy # 2982-IV vid 18.10.2005 r. [On the basic principles of state agrarian policy for the period up to 2015: Law of Ukraine No. 2982 - IV of 18.10.2005]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text> [In Ukrainian].
12. Deineko, L.V., Kovalenko, A.O., Koreniuk, P.I., Sheludko, E.I., et al. (2006). Prodovolchyi kompleks Ukrainy : stan ta perspektyvy rozvytku [Food complex of Ukraine: state and prospects of development]. B.M. Danylyshyn (Ed.). Kyiv : RVPS Ukrainy NAN Ukrainy [In Ukrainian].
13. Senyshyn, O.S. (2015). Sutnist ta strukturno-funktsionalna kharakterystyka prodovolchoho kompleksu Ukrainy [The essence and structural and functional characteristics of the food complex of Ukraine]. *Visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 4, pp. 250-255 [In Ukrainian].
14. Sychevskiy, M.P. & Deineko, L.V. (2015). Orhanizatsiino-ekonomichna sutnist katehorii «prodovolcha systema» [Organizational and economic essence of the category "food system"]. *Prodovolchi resursy*, 4, pp. 4-9 [In Ukrainian].

22. Glenn Denning, Jess Fanzo. Ten Forces Shaping the Global Food System. Basel, Karger, 2016, pp. 19-30. URL : <https://www.karger.com/Article/Pdf/452372>.

23. Guitaras A. Secretary-General's Chair Summary and Statement of Action on the UN Food Systems Summit. 23 September 2021. URL : <https://www.un.org/en/food-systems-summit/news/making-food-systems-work-people-planet-and-prosperity>.

24. Nutrition and food systems. A report by The High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition Nutrition and food systems. UN. FAO. September 2017. 152 p. URL : <https://www.fao.org/3/i7846e/i7846e.pdf>.

25. OECD. 2020. Understanding Food Systems. URL : <https://www.oecd.org/food-systems/understanding/>.

26. UN. 2020. Hungry for change: the global food system. Ecosystem and biodiversity. URL : <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/hungry-change-global-food-system>.

27. Honcharenko, O., Diachenko, O., & Bykova-Fedorchuk, N. (2020). State regulation of Ukraine's foreign trade in a global pandemic. *Scientific Horizons*, 23(9), 86-97. doi: 10.48077/scihor.23(9).2020.86-97.

15. Sychevskiy, M.P., Kovalenko, O.V. & Kuts, O.I. (2020). Mekhanizmy zabezpechennia realizatsii stratehichnoho potentsialu prodovolchykh system [Mechanisms for ensuring the realization of the strategic potential of food systems]. *Prodovolchi resursy*, 14, pp. 7-19. Retrieved from : <https://drive.google.com/file/d/1dT13gVQn20s7ZR8nG-Rnelur-QxqsTpg/view> [In Ukrainian].

16. Sychevskiy, M.P., Yuzefovych, A.E., Kovalenko, O.V., Kuts, O.I. & Luzan, Yu.Ya. (2020). Stratehichniy potentsial prodovolchoi systemy Ukrainy : monohrafiia [Strategic potential of the food system of Ukraine: monograph]. Kyiv : NNTs «IAE» [In Ukrainian].

17. CEO Guide to Food System Transformation. 2019. WBCSD. Retrieved from : <https://www.wbcd.org/Programs/Food-Land-Water/Food-Land-Use/Resources/CEO-Guide-to-Food-System-Transformation> [In English].

18. Cheikh Mbow, Cynthia Rosenzweig, et al. (2018). Food Security. IPCC Special Report Climate Change and Land, pp. 437-550. Retrieved from : <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/4/2020/02/SRCCL-Chapter-5.pdf> [In English].

19. Ernst Ulrich von Weizsacker, Anders Wijkman (2018). Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A report to the Club of Rome. Springer Nature. New York [In English].

20. FAO. 2015. Sustainable Food Systems. Concept and Framework. Retrieved from : <http://www.fao.org/3/ca2079en/CA2079EN.pdf> [In English].

21. FAO/WHO. 2014. Conference outcome document: Rome Declaration on Nutrition. Second International Conference on Nutrition, 19-21 November, Rome. Retrieved from : <http://www.fao.org/3/a-ml542e.pdf> [In English].

22. Glenn Denning & Jess Fanzo (2016). Ten Forces Shaping the Global Food System. *Basel, Karger*, pp. 19-30. Retrieved from : <https://www.karger.com/Article/Pdf/452372> [In English].

23. Guitaras, A. (2021). Secretary-General's Chair Summary and Statement of Action on the UN Food Systems Summit. 23 September 2021. Retrieved from : <https://www.un.org/en/food-systems-summit/news/making-food-systems-work-people-planet-and-prosperity> [In English].

24. Nutrition and food systems. A report by The High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition Nutrition and food systems. (2017). UN. FAO. September. Retrieved from : <https://www.fao.org/3/i7846e/i7846e.pdf> [In English].

25. OECD. 2020. Understanding Food Systems. Retrieved from : <https://www.oecd.org/food-systems/understanding/> [In English].

26. UN. 2020. Hungry for change: the global food system. Ecosystem and biodiversity. Retrieved from : <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/hungry-change-global-food-system> [In English].

27. Honcharenko, O., Diachenko, O., & Bykova-Fedorchuk, N. (2020). State regulation of Ukraine's foreign trade in a global pandemic. *Scientific Horizons*, 23(9), 86-97. doi: 10.48077/scihor.23(9).2020.86-97.

Kozak O. A., Pugachov M. I. Food systems formation: theoretical and essential aspects

The purpose of the article is to generalize and deepen the theoretical and essential aspects of the formation of modern food systems, to reveal the features of their main functional components.

Research methods. Based on the dialectical method of cognition, general scientific research methods were used, namely: abstract-logical (for generalization and formulation of conclusions); monographic and systems analysis (in studying the essence of food systems); historical (in the study of transformational transformations of the food complex into a food system); comparative analysis (to compare the substantive characteristics of the food complex and the food system); graphic (for visual display of analysis results); as well as a systems approach, analysis and synthesis, induction and deduction, and others in the field of economic research.

Research results. It is proved that the food complex has long gone beyond its traditional interpretation. Its content can be defined as a food system that includes all elements (production resources, people, markets, trade, institutions, infrastructure, environment), all activities and the full range of actors involved in the production, processing, distribution, marketing and consumption of food, involving drivers of the economic, social and natural environment in which it is embedded, to achieve socio-economic and environmental results.

Scientific novelty. Theoretical and methodological approaches to determining the organizational and economic status of the food subcomplex as a food system, which is a set of interconnected elements, activities and participants involved in the whole chain of "production-consumption", operating under the influence of environmental factors (economic, socio-cultural, political, scientific and technical, environmental and globalization) to meet the needs of the population in quality and safe food while maintaining the economic benefits of all economic entities and achieving the strategic goal of ensuring food security.

Practical significance. The research results contain theoretically essential aspects that expand knowledge about the formation of food systems in current conditions. All interested persons and specialists can use the obtained materials to research further the problems of construction and functioning of modern food systems. Figs.: 1. Refs.: 27.

Keywords: food system; food complex; food environment; consumer behaviour; influencing factors.

Kozak Olga Anatoliivna - doctor of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of economics of agricultural production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: olya.kozak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2197-3456>

Pugachov Mykola Ivanovich - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, deputy director on scientific work, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7507-5870>

Козак О. А., Пугачёв Н. И. Формирование продовольственных систем: теоретико-сущностные аспекты

Цель статьи - обобщить и углубить теоретико-сущностные аспекты формирования современных продовольственных систем, раскрыть особенности их основных функциональных компонентов.

Методика исследования. Опираясь на диалектический метод познания, использованы общенаучные методы исследования, а именно: абстрактно-логический (для обобщения и формулировки выводов); монографический и системного анализа (при рассмотрении сущности продовольственных систем); исторический (при изучении трансформационных преобразований продовольственного комплекса в продовольственную систему); сравнительного анализа (для сопоставления содержательных характеристик продовольственного комплекса и продовольственной системы); графический (для наглядного отображения результатов анализа); а также системный подход, анализа и синтеза, индукции и дедукции и другие в сфере экономических исследований.

Результаты исследования. Доказано, что продовольственный комплекс давно вышел за пределы его традиционной трактовки и по своему содержательному наполнению его можно определить как продовольственную систему, охватывающую все элементы (ресурсы производства, людей, рынки, торговлю, учреждения, инфраструктуру, окружающую среду), все виды деятельности и весь спектр участников, связанных с производством, переработкой, распределением, сбытом и потреблением продовольствия, задействуя драйверы экономической, социальной и природной среды, в которую она встроена, для получения социально-экономических и экологических результатов.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретико-методологические подходы к определению организационно-экономического статуса продовольственного подкомплекса как продовольственной системы, что является совокупностью взаимосвязанных элементов, видов деятельности и участников, задействованных по всему звену «производство-потребление», что функционирует под влиянием факторов внешней среды (экономических, социально-культурных, политических, научно-технических, экологических и глобализации) с целью стабильного удовлетворения потребностей населения в качественных и безопасных продуктах питания при соблюдении экономических выгод всеми субъектами хозяйствования и достижении стратегической цели - обеспечение продовольственной безопасности.

Практическая значимость. Результаты проведенных исследований содержат теоретико-сущностные аспекты, которые расширяют знания по формированию продовольственных систем в современных условиях. Полученные материалы будут использованы всеми заинтересованными лицами и специалистами для дальнейших научных исследований проблем формирования и функционирования современных продовольственных систем. Илл.: 1. Библиогр.: 27.

Ключевые слова: продовольственная система; продовольственный комплекс; продовольственная среда; поведение потребителей; факторы воздействия.

Козак Ольга Анатольевна - доктор экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: olya.kozak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2197-3456>

Пугачёв Николай Иванович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, заместитель директора по научной работе, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7507-5870>

Стаття надійшла до редакції 20.10.2021 р.

Фахове рецензування: 11.11.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Козак О. А., Пугачов М. І. Формування продовольчих систем: теоретико-сутнісні аспекти. *Економіка АПК*. 2021. № 11. С. 93 – 103. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111093>

Kozak, O.A. & Pugachov, M.I. (2021). Formuvannia prodovolchych system: teoretyko-sutnysni aspekty [Food systems formation: theoretical and essential aspects]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 93 – 103 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111093>

* * *